

БЕРГУНОВ Віктор,
доктор сільськогосподарських наук,
доктор історичних наук, професор,
академік НААН, директор
Національної наукової
сільськогосподарської бібліотеки
НААН
Vva1960@online.ua
(м. Київ, Україна)

**ІВАН-МАТВІЙ ОВСІНСЬКИЙ БЕЗ МІФІВ В РЕАЛЬНОСТІ:
ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ТА ПЕРША РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ «НОВОЇ
СИСТЕМИ ЗЕМЛЕРОБСТВА»**

Я в світі щиро працював,
я сіяв те, що Бог послав.
П. Чубинський

Мета статті – висвітлити основні життєві віхи та творчий шлях, узагальнити пріоритетні наукові здобутки талановитого аграрія, фундатора безплужної системи обробітку ґрунту І.Є. Овсінського. Методи дослідження: загальнонаукові — аналіз, синтез, класифікація; історичні — проблемно-хронологічний, порівняльно-історичний, ретроспективний, біографічний. Аналіз основних етапів просування ідей ученого серед представників вітчизняного наукового середовища дав підстави стверджувати, що його новаторська система землеробства активно обговорювались на різних заходах, що проводилися галузевими громадськими об'єднаннями, і викликала наукові дискусії щодо вироблення ефективних шляхів ведення сільського господарства. Її апробовано на дослідних полях відомих галузевих науково-дослідних установ того часу. Однак недотримання методики дослідника призвело до некоректних результатів, використавши які відомі вчені С.М. Богданов, О.О. Славінський, О.Г. Карабетов, знецінили його вчення. Публічну реабілітацію система землеробства І. Є. Овсінського отримала лише в 60-х роках ХХ ст. завдяки, в першу чергу, зусиллям академіків Т. С. Мальцева та О. І. Барасва, коли була

введена безпліцева оранка – перший крок до започаткування «Нової системи землеробства». Доведено беззаперечний внесок І.Є. Овсинського в розроблення основ вирощування та селекції окремих кормових рослин, садівництва, рибного господарства, пасічництва.

Ключові слова: сільськогосподарська дослідна справа, ґрунтознавство, землеробство, безплужний обробіток ґрунту, врожайність, І.Є. Овсинський.

IVAN-MATVIY OVSINSKYI WITHOUT MYTHS IN REALITY: PERSONALITY FORMATION AND THE FIRST REPRESENTATION OF THE "NEW SYSTEM OF AGRICULTURE"

Purpose of the article is to highlight the main milestones in life and the creative path, to summarize the priority scientific achievements of the talented agricultural scientist, the founder of the plowless tillage system I.E. Ovsinskyi. Research methods are common scientific — analysis, synthesis, classification; historical — problem-chronological, comparative-historical, retrospective, biographical. An analysis of the main stages of promoting the scientist's ideas among representatives of the domestic scientific community gave grounds to assert that his innovative farming system was actively discussed at various events held by branch public associations, and caused scientific discussions regarding the development of effective ways of farming. It was tested on the experimental fields of well-known branch research institutions of that time. However, non-compliance with the researcher's methodology led to incorrect results, which were used by famous scientists S.M. Bogdanov, A.A. Slavinsky, A.G. Karabetov, devalued his teaching. Public rehabilitation of the farming system of I.E. Ovsinskyi received only in the 60s of the twentieth century thanks, first of all, to the efforts of academicians T.S. Maltsev and O.I. Baraev, when non-moldboard plowing was introduced – the first step towards the beginning of the "New farming system". The unconditional contribution of I.E. Ovsinskyi to the development of the foundations of cultivation and selection of some forage plants, horticulture, fish farming, beekeeping has been proved.

Key words: agricultural experimental work, soil science, agriculture, uncultivated tillage, productivity, I.E. Ovsinskyi.

Тридцятиріччя державності України через прозові рядки М. В. Гоголя «рідкісна птаха долетить до середини Дніпра...», як ніколи, потребує продовження системних історичних розвідок щодо вшанування всіх тих, хто на різних етапах ствердження національної ідеї, незважаючи на віросповідання та походження, словом і ділом цьому сприяли. Як виявляється, до цієї когорти, не беручи до уваги принципові розбіжності, та навіть протистояння, разом із українською інтелігенцією в межах спільної Вітчизни повноцінно долучилися

кращі представники польської національності, насамперед, під прапором боротьби із російським самодержавством за свою незалежність. Здається, що зовсім не випадково сьогодні Республіка Польща свідомо та відповідально чи не головний гарант повноцінного входження України до європейського співтовариства та захисту її суверенітету від споконвічного агресора.

На власне переконання, стосовно аграрної сфери – історично провідного сектору вітчизняної економіки, на пантеони слави незалежної України повинен заслужено зійти й уродженець теперішньої Хмельницької області, якого в цивілізованому світі вважають, насамперед, фундатором органічного землеробства – поляк Іван–Матвій Євгенович Овсінський. Якщо вірити радянським та більшості українських істориків, а не реальному стану речей, то цьогогоріч йому виповнюється 165 років з дня народження. За таких обставин є всі підстави, щоб ювілей видатного, насамперед, практика, розробки якого багато в чому стали теоретико-методологічною основою бренду – органічний рух, заслужено відзначався на державному рівні. З моїм обґрунтуванням відповідне подання до Верховної Ради України зробила Національна академія аграрних наук України. Однак парламент, начебто відчуваючи якусь недоговореність, вирішив святкувати у 2021 році ювілеї тих знаних українців, у яких стоїть в ювілейних роках остання цифра нуль...! Тим не менш, Федерація органічного руху України, Полтавське товариство сільського господарства разом із Полтавським державним аграрним університетом, Посольство Польщі в Україні і, насамперед, Інститут історії аграрної науки, освіти та техніки ННСГБ НААН в різних проявах з травня цього року проводять відповідні урочистості, присвячені цій видатній особистості, звитяги якої в ім'я майбутнього на ниві органічного землеробства прославили українські землі у фаховому середовищі світу. Завдячуючи розробленим І. Є. Овсінським більш як сто тридцять років тому практичним методам господарювання, органічне виробництво тільки в Україні за площею «...перетнуло межу 270 тис. га (показник, що відповідає 20-му місцю у світі)» [16, с. 4]. Все разом дало мені підстави віднести його до когорти ста найвидатніших діячів за всю історію

існування, що зробили генеруючий внесок у зародження, становлення та розвиток в Україні наймолодшої складової сучасного природознавства та культури нації – сільськогосподарської дослідної справи [3].

За більше як двадцять років власних системних історичних розвідок щодо вивчення еволюції галузевого дослідництва в Україні, з широким персоніфікованим наповненням, у випадку з І. Є. Овсінським чи не вперше постав перед ситуацією, коли, здавалося б широко відома та, без перебільшення, визнана у світі своїми відкриттями непересічна особистість, а також незважаючи на сотні різноманітних публікацій і навіть захищені дисертації, хоча переважно однобічного характеру, насамперед, щодо його так званої «нової системи землеробства», залишається у всіх відношеннях бути не просто загадковою, а з багатьох позицій навіть невідомою для сучасників і – послідовників. Серед контекстових і, головне – комплексних історичних розвідок, насамперед щодо внеску І. Є. Овсінського на ниві теорії та практики органічних методів господарювання, виділяю багаторічну сподвижницьку діяльність голови Правління Федерації органічного руху України Є. В. Милованова, що втілилася в перевидання праці «Нова система землеробства» [20] та у вигляді вибраних творів [18]. Вміщені в них коментарі дозволяють, в загальних рисах, отримати уяву не тільки про віхи життя, а й творчості І. Є. Овсінського як українського вченого. Тим не менш, створений, насамперед, за радянську добу його біографічний портрет розглядаю сьогодні, деякою мірою як, навіть, міф! На підтвердження потрібно згадати хоча б той факт, що деякі історики пишуть про І. Є. Овсінського як професора, а інші, називають навіть академіком... Хоча, як виявилось, він пройшов неповний курс навчання в гімназії, а вищу освіту взагалі не отримав. Вже не кажучи про твердження, що І. Є. Овсінський є видатним селекціонером, хоча, як виявилось, він займався тільки інтродукцією купленої в Манжурії сої...!!!

До сьогодні, на жаль, здебільшого всі віхи біографії про І. Є. Овсінського базуються на опублікованій на початку 30-х років минулого століття інформації в бібліографічному словникові «Діячі революційного руху в Росії» [21]. У

ньому І. Є. Овсінський, насамперед, представлений, як активний поборник виступів проти російського самодержавства у 70-ті роки ХІХ ст., за що до кінця життя переслідувався. Провівши додаткові дослідження в архівах та проаналізувавши раніше недоступні публікації І. Є. Овсінського, можу з впевненістю стверджувати про неповну достовірність оприлюднених в згаданій словниковій статті відомостей або відсутності як такої. Як виявилось, таке стосується років народження та смерті, місця появи на світ та поховання, інформації про батьків і сім'ю, не все однозначно щодо років навчання в Кам'янець-Подільській губернській чоловічій гімназії та Імператорському Новоросійському університеті (нині – Одеський національний університет імені І. І. Мечникова), а також перебування на поселенні в Архангельській губернії, не кажучи вже про участь у різноманітних професійних зібраннях і поїздках як по країні, так і за кордон та ін. Беру на себе відповідальність про потребу додаткових історичних розвідок ще й про деяку невизначеність щодо отриманих ним унікальних дослідницьких результатів як у вигляді « нової системи землеробства », так і « нової системи садівництва », а також створення вихідного матеріалу для селекції сої й окремо – вчення про економічне зростання господарюючих на землі. Вся доступна інформація про ці звитяги І. Є. Овсінського базується здебільшого виключно на його дозволенних царською цензурою опублікованих при житті трактатів. Як виявилось, таких усього... два. Всі інші потрапили під заборону або ж були надруковані у вигляді статей польською мовою в періодичних виданнях, що в Україні є бібліографічною рідкістю. Між іншим, вбачаю, що опублікування ним навіть двох праць, за існуючої на той час безапеляційної царської цензури, доводить ще про неабиякі, як кажуть сьогодні, – маркетингові здібності їх автора. Але це вже інша сторінка творчої біографії І. Є. Овсінського...

Впевнений, що всі недоречності щодо його життя й, особливо, звитяг виникли і продовжують існувати через відсутність достовірних архівних документів. Як засвідчують опубліковані результати дослідження останніх років вінницьких істориків д.і.н. О. В. Корзун та к.і.н. Д. Ю. Корзун (особливо

кандидатська дисертація останнього) [13], складається враження, що їх взагалі ніхто й не шукав...! На жаль, в домінуючій більшості залишилися доступними лише поліцейські «рапорти» щодо повсюдного стеження за неблагонадійною у всіх проявах для царського самодержавства постаттю. До речі, в них І. Є. Овсінського ніколи не називають вченим і тим більше – російським, а виключно як «фанатичний поляк» та «вояжер і посередник при продажу маєтків». До речі, остання складова його життя взагалі невідома, тому важко сьогодні говорити про якісь його успіхи на цій ниві. Що вдвічі дивно, враховуючи наслідки репресивної та русифікаторської політики царату після першого (1830–1831) та особливо – другого польського повстання (1863–1864) щодо максимально більшого «зневілювання» їхніх вільнолюбних прагнень і впливів у регіоні не тільки в мовному, релігійному та культурному, а й, насамперед, майновому питаннях щодо зменшення частки польського землеволодіння (окремо в цьому зв'язку потрібно розглядати наслідки аграрної реформи 1861 року в царській Росії). Багато в чому всі революційно-протестні процеси в Російській імперії були надто навіяні «Весною народів». В Європі вони розпочалися в епоху Великого Словянського Пробудження, що припадає на 1848 р. з Угорського повстання за незалежність. У цей час «затріщали» імперії, почали прийматись конституції, скасовувалося кріпацтво, а, головне – почалося духовне об'єднання насильницьки розірваних і скривджених народів, включаючи як українців, так і поляків. Серед тих, що стали такими собі яскравими глашатаями очікуваних сподівань щодо демократичних змін, поряд із, наприклад, закликами П. П. Чубинського (1839–1884) з його гаслом до українців: «Свою душу й тіло ми положим за нашу свободу...» [1, с. 3], за вільне майбутнє своєї нації, поряд з іншими, свідомо піднявся поляк І. Є. Овсінський. Не випадково ставлю їх обох на один щабель сприйняття зробленого в ім'я майбутнього для незалежності нашої країни, оскільки життєва та творча доля останнього в окремих проявах навіть споріднена з автором державного гімну України. Хоча, безперечно, має свої особливості та

наповнення. Спробуємо разом з'ясувати й усунути «білі плями» в його біографії і, головне, – спростувати не підкріплені документами радянські міфи.

Принаймні, дві архівні виписки, отримані як витяги з Метричної хрестопрвідної книги, заповненої вікарієм Каменецької Римсько-Католицької кафедри з впевненістю доводять, що Іван-Матвій (а не, як вважалося, виключно Іван) Євгенович Овсінський народився не «ближче 1856 р.», а 27.01.1855 р.. Вже 12.02.1855 р. в Кам'янецькому Римсько-Католицькому Костьолі ксьондз Вікентій Шеліповський «освятив дитину своїм ім'ям Іван-Матвій або здійснив обряд таїнства» колезького реєстратора Євгена Овсінського та його законної дружини Михайлини, уродженої Янчевської. Свідками або «восприємниками» стали сановиті як для свого часу особи, а саме: титулярний радник Стратон Гдовський і Антоніна Стефановичева в присутності губернського секретаря Франца Вільчевського та пані Гальбіни-Зеленської [6, арк. 4, 4зв.]. Здається, що тепер з датою появи І. Є. Овсінського на світ все остаточно з'ясовано! Що стосується місця народження, то вірогідно, що, це родинний маєток матері в с. Кальня-Дережня Летичівського повіту Подільської губернії. Хоча не виключено, що ним міг стати маєток в с. Савенці Кам'янецького повіту цієї ж губернії, який був власністю батька [7, арк. 33]. Таке дає, між іншим, підстави говорити про І. Є. Овсінського не тільки як повноцінного уродженця українських земель та українця, а й навіть правильніше – українця польського походження.

Записи з Метричної хрестопрвідної книги дозволили встановити окремі відомості про ближніх родичів І. Є. Овсінського. Його батько – Ангельберт Годфрід-Еугеніум Овсінський народився у 1822 році, а мати – Михайлина Янчевська – у 1824 році. Одружилися батьки в 1852 році, обвінчавшись у Кам'янець-Подільському кафедральному соборі. Першою в подружжя народилася донька – Марія-Вікторія, а вже потім – Іван-Матвій. Батько працював реєстратором у місцевій управі та мав найнижчий чин «петровського табелю рангів» – колезький реєстратор, який згідно з царським Маніфестом 11.06.1845 р. надавав право на дворянство. У 1855 році він отримує цей чин по

списку дворян Подільської губернії [25, с. 132]. Віднайшлися відомості про дідусів і бабусь І. Є. Овсінського. По батьковій лінії це був Матвій Овсінський – відставний армійський капітан Російської імперії та Вікторія Регульська. Щодо материнської лінії, то дідом був Яків Янчевський, а бабусею – Юстина Моргульц. З цього стає зрозуміло, що І. Є. Овсінський народився і виховувався не на виключно російському, а, в першу чергу, на глибоко польському ментальному сприйнятті дійсності з відповідними традиціями та українським забарвленням, що базувалося на католицькому віросповіданні. Імперська внутрішня політика щодо польської шляхти, особливо після виступів 1863–1864 рр., отримала незворотний процес всіляких протистоянь з її боку до всього запропонованого владою, насамперед, через жорстокі русофікаторські заходи й обмеження. Серед перших, генетично не сприятливих для будь-якої нації – спроба відібрати право на землеволодіння, а також не менш принципове та цинічне – духовно розвиватися.

На жаль, відсутні достовірні документи щодо рівня участі батька І. Є. Овсінського в другому польському повстанні. Є всі підстави вважати, що вона була швидше у форматі – мовчазної підтримки, насамперед, через проблеми зі здоров'ям. Підтверджує цей факт не тільки конфіскація в родини Овсінських земельних маєтностей у селах Ластівці та Ісаківці Кам'янецького повіту, що «...за офіційними вимірами, зробленими у 1886 р., складає близько 26 тис. га» [26, с.176], та ще в Кальна-Дережня Летичівського повіту Подільської губернії, а й невтрата разом із більш як 50 тис. поляками Правобережжя свого дворянського статусу в 70-80 роках ХІХ ст. згідно із спеціально прийнятими законами Російської імперії. Як не дивно сьогодні це виглядає, але на вивільнені від господаря, таким чином, землі окрім російської аристократії (що природно для основ самодержавства) активно почали претендувати... і великі польські земельні латифундисти. З цією метою вони вдавалися до різних спроб щодо узаконеного позиціонування або адаптивного відстоювання власних інтересів у тоталітарній системі влади. При цьому мета була єдина, як для всіх олігархів світу, – отримання максимально можливих

прибутків, використовуючи всі, навіть неприпустимі, методи – від інтенсивного господарювання для підвищення продуктивності полів, насамперед з виробництва зерна та цукрового буряку, до елементарного хижацького ставлення стосовно спадково закріплених за ними природних багатств краю у вигляді землі, лісів, водних ресурсів тощо. Вже не кажучи про жорстоке поводження з підневільними, насамперед, з українським селянством! Для цих цілей, на підставі діючих в царській Росії законодавчих актів, польські земельні магнати створювали всілякі монополії. Серед інших законодавчо дозволених російським самодержавством підходів – заснування місцевих сільськогосподарських товариств. Саме через ці організаційні форми такої собі кооперації намагалися заохотити до різноманітних видів оренди землі, начебто, як елемент «взаємовигідної» співпраці. За таких утисків з боку, як «своїх», так і інших латифундистів, одні малоземельні польські дворяни відшукували можливі й неможливі шляхи отримувати якісь статки, а інші – бути затребуваними або корисними в різних проявах співпраці для «небожителів». Однак, як для перших, так і для других, після введення жорстких обмежень з боку російської влади, насамперед, за рахунок встановлення для поляків 10 % квоти для вступу до того ж нечисленних у Російській імперії вищих освітніх закладів, поставала суттєва проблема навіть в отриманні середньої освіти. У цій ситуації на перший план виходила, так звана, її домашня складова. Ті, хто мав фінансові можливості, відправляли своїх нащадків на навчання за кордон. Прикладом такого може слугувати ще один видатний поляк, уродженець Волині, конструктор першої бойової субмарини та, на думку академіка Крилова – «дідусь вітчизняної авіації», – С. К. Джевецький (1843–1938) [28, с. 3]. Після отримання домашньої освіти він навчався спочатку в Єзуїтському ліцеї Святої Варвари, а потім закінчив Паризьку Центральну школу мистецтв і ремесл, в якій навчався разом із всесвітньовідомим Ейфелем. Але не всім польським дворянам і навіть заможним, як кажуть, так пощастило. Серед них, з об'єктивних, обставин опинився І. Є. Овсінський.

Практично всі його біографи стверджують, що він закінчив повний курс відомої за часів Російської імперії – Кам'янець-Подільської губернської чоловічої гімназії. Свою історію вона веде з 1833 року з м. Вінниця. Наступного року її разом із бібліотекою та викладачами переводять до губернського міста – Кам'янець-Подільський. З цього моменту заклад стає всеосяжним та незаперечним осередком просування російської культури в краї. Серед головних ознак не тільки викладання виключно російською мовою, а й відмова від якихось додаткових преференцій (включно з вивченням рідної мови) для тих же численних місцевих поляків, які навчалися в гімназії. Здається, що за таких обставин, зовсім, природньо, в закладі зроста когорта видатних поляків – революціонерів. Варто згадати, наприклад, Г.О. Мачтета (1852–1901), якого у 1868 р. відрахували із гімназії за розповсюдження «крамольних» творів Добролюбова і Чернишевського. Саме він є автором знаменитого гімну всіх поневолених російським самодержавством у вигляді вірша «Замучен тяжелой неволей», надрукованого в збірці «Последнее прости», що вийшла в 1876 р. у Лондоні. Крім того, навчались й інші непересічні та творчі особистості, ідеї яких згодом у тій чи іншій мірі сповідував І. Є. Овсінський. У цьому зв'язку слід згадати В. К. Дебогорій-Мокревича (1848–1926), який ратував за створення таких собі Товариств американців або щось на кшталт землеробських комун. За його задумом члени означених товариств потім повинні були переїжджати до Америки.

Маємо всі підстави вважати, що в І. Є. Овсінського під час набуття початкової освіти були кваліфіковані домашні вчителі. Існує небезпідставне припущення, що він, окрім того, також навчався у так званій «таємній школі», яка функціонувала до 1868 р. у родинному маєтку в с. Кальна–Дережня при місцевому костьолі. Ініціювали таку освітню форму патріотично налаштовані ксьондзи, які відкривали означені заклади, де можливо, в маєтках, вже після першого польського повстання як спроби збереження від утисків російського самодержавства та репрезентації національної ідентифікації польської нації за обов'язкової згоди господаря. Відомо, що царське охоронне відомство викрило

їхню діяльність, і всі причетні були жорстоко покарані. Не оминули ці неприємності й батька І. Є. Овсінського. Не виключаю, що на фоні проблем зі здоров'ям, вони й призвели до його передчасної смерті і, як наслідок – завадили сину повноцінно навчатися будь-де, насамперед, у гімназії.

Знайдені нещодавно в Державному архіві Хмельницької області документи доводять, що в гімназії І. Є. Овсінський розпочав навчатися з третього класу – у 1869 р. [8, арк. 22]. Постійно, на відміну від 70 % однокласників, успішно складав перехідні іспити. За рішенням Педагогічної ради гімназії його було відзначено похвальним листом та книгою, а з п'ятого класу отримав дозвіл займатися репетиторством [9, арк. 33 зв.]. На початку літа 1874 року І. Є. Овсінський, вірогідно через смерть батька, перериває навчання у 7 класі Кам'янець-Подільської губернської чоловічої гімназії. Повернувшись до маєтку матері, впродовж 1874–1877 рр. досить успішно займався власним господарством. Тим самим в чергове довів свої унікальні природні здібності й таланти, що згодом і зробили його визначним вченим-самоуком і не менш видатним практиком агрономії. Десь у цей час дуже захоплюється популярною для свого часу ідеєю течії польських позитивістів, в основу якої було покладено впровадження «органічної праці» або відродження господарського життя Правобережжя та польської культури. Мабуть іншої можливості й не було, оскільки власне господарювання зі сталими, навіть «дідівськими» підходами до технології вирощування, сівозміни, сортозаміни, обробітку ґрунту, не кажучи вже про технічне забезпечення, приносило швидше збитки, ніж якісь прибутки. Для початку займався саме питанням збереження вологи в ґрунті, що надзвичай активізувалося в ХІХ ст. у зв'язку з чисельними посухами в країні (34 роки зі 100) та особливо з пиловими буревіями. Для цього робить спробу удосконалити шляхом виготовлення більш економічної упряжі для волів. Про її 33% ефективність пише на сторінках часописів «Echo» та «Tygodnik Rolniczy». Крім того, співпрацює з прогресивними польськими господарями регіону в пошуку новітніх знань та вмінь для практичного застосування у власному маєтку. Зіштовхнувшись із непростими реаліями повсякденного життя польської

шляхти за умов системних переслідувань з боку представників місцевої російської влади, мотивовано та свідомо залучився до польського національного руху, який розгортався в Імперії з новою силою. Мало того, за розповсюдження серед населення забороненої літератури політичного змісту, а саме памфлету Юліана Охоровича «Вперед», надрукованому в неперіодичному журналі революційного змісту під такою ж назвою, що виходив за підтримки відомого публіциста та економіста С. А. Подолинського, в якому в метафоричній формі лунав заклик до протистояння владі Російської імперії, його заарештовують. Як вказують радянські історики, впродовж 1874–1875 рр. І. Є. Овсінський перебуває за ґратами Летичівської в'язниці. При цьому вони, посиляючись на так звані «Довідки» Департаменту поліції Міністерства внутрішніх справ Російської імперії, а саме – по III Відділенню, що опікувався справами внутрішньої політики, стверджують про арешт І. Є. Овсінського у 1874 р. разом із С. Музиченком і С. Маркевичем, як студента історико-філологічного відділення Імператорського Новоросійського університету [11, с. 980-981]. Але, як виявилось, що й це не відповідає дійсності, оскільки вільним слухачем Новоросійського університету І. Є. Овсінський став тільки у 1877 році.

Знайдена в Державному архіві Одеської області згадка про «Свідоцтво № 3477» про начебто наявність атестату про закінчення гімназії (можливо І. Є. Овсінський екстерном склав іспити за повний курс гімназії) деякою мірою підтверджує висловлене стосовно перебігу подій з отриманням середньої освіти. Документ підготував 14.09.1877 р. пристав Летичівського повіту Подільської губернії, в якому, між іншим, вказано, що 5.01.1874 р. І. Є. Овсінський у 19-річному віці отримав атестат № 460 про закінчення гімназії та мешкав в с. Кальня-Дережня «...при матері своїй вдові...» [6, арк. 3]. Як виявилось, передчасна смерть батька, як кажуть, змусила затягнути в часі можливість отримання не тільки середньої освіти, але і вищої.

Інший віднайдений документ у ДАОО, а саме видане «...дворянину Івану Євгеновичу, внаслідок його прохання...» приставом Летичівського

повіту 14.09.1877 р. «Свідоцтво» для вступу до Імператорського Новоросійського університету, в якому добре обізнаний у всіх справах претендента місцевий поліціант стверджує про пристойну поведінку того та «...досить гарний образ думок і направлень благонамірених...», та ще й підкреслює, що «... не має заперечень попечителя...» гімназії [6, арк. 3] відносно навчання. Таке змушує замислитись про бажання спростувати ще одну легенду...! Мова йде про арешт у 1874 р. Якби насправді було повноцінне ув'язнення І. Є. Овсінського, навряд би поліцейський чин наважився офіційно засвідчити легко з'ясовувану неправдиву інформацію про його відсутність, тим паче, виключну благонадійність для влади. Хоча, як кажуть, гроші та зв'язки завжди все вирішували! Тим не менш наявна суперечність. Швидше за все, І. Є. Овсінського заарештували і, поки йшло слідство, з 10.12.1874 р. по 12.02.1875 р., тримали його під вартою в камері попереднього ув'язнення знаменитого Летичівського тюремного замку, в якому колись утримували легендарного Устима Кармелюка. Деякою мірою підтверджує висловлене вже згаданий словник про діячів революційного руху в царській Росії 70-х років XIX ст., вказуючи, що справу щодо І. Є. Овсінського було вирішено «...в адміністративному порядку...», після чого він і почав «...підпорядковуватися негласному нагляду поліції» [21, с. 1070]. Тим самим до кінця життя стійко увійшов до лона неблагонадійних громадян Російської імперії з усіма відповідними обмеженнями щодо пересування та мешкання. Але мова не йшла про ув'язнення згідно з рішенням суду на визначений ним термін. З цього приводу потрібно біографам продовжити архівні пошуки для з'ясування істини.

Тим не менше, є підстави вважати, що після цих неприємностей в житті І. Є. Овсінський повертається до управління діяльністю власних маєтків. Безперечно таке потребувало відповідних знань та умінь. Тому не випадково у нього виникає бажання вступити до вищого навчального закладу. Вибір Імператорського Новоросійського університету для навчання, на відміну від Університету Святого Володимира в Києві, деякою мірою є логічним. Університет в Одесі було відкрито лише у травні 1865 року із трьома

факультетами – історико-філологічним, фізико-математичним та юридичним, але бажаючих навчатися в ньому було не надто багато, як, наприклад, у Києві. Вірогідно, через наявність 10 % квоти для вступників-поляків І. Є. Овсінський не зміг, як кажуть, «пробитися» до лона достойних на денну форму навчання. Зрозуміло, що навчання в університеті не дозволяли й фінансовий стан родини. Тому він використав можливість, передбачену «Статутом» університету – стати його вільним слухачем. Відповідне «Клопотання» від 17.09.1877 р. І. Є. Овсінський подає на ім'я ректора навчального закладу разом із свідоцтвом від поліції про поведінку або благонадійність та метричним із проханням «...про дозвіл слухати лекції на історико-філологічному факультеті...» [6, арк. 1]. До цих документів він додав й «Довідку» від провізора та господаря аптекарського магазину Пржестринського «...на розі Олександрійської та Великої Арнаутської вулиць...», що засвідчує про наймання 19.09.1877 р. І. Є. Овсінського для праці в означеному закладі [6, арк. 2]. Зрозуміло, що робота дозволила отримати ще й безкоштовний притулок. Таким чином, можна припустити, що І. Є. Овсінський в денний час слухав лекції в університеті, а ввечері, при потребі, допомагав господарю обслуговувати відвідувачів аптеки. Складно сьогодні до кінця зрозуміти обставини, що спонукали його обрати для навчання саме історико-філологічний факультет. Оскільки відсутні будь-які офіційні дані про складання І. Є. Овсінським семестрових іспитів, як до речі й іншої інформації, пов'язаної з його навчанням, залишається лише погодитися з наявними відомостями, що воно продовжувалося лише один рік. Якщо так, то на цьому фактично й закінчуються всі офіційні «університети» Івана Євгеновича, та у вигляді такої собі легенди про отримання ним спеціальної агрономічної освіти за кордоном, включаючи стажування в Німеччині (про що навіть сам вказував) оскільки не має будь-якого документального підтвердження.

Влітку 1878 року І. Є. Овсінський повертається додому, але тепер займається не тільки керуванням справами власних маєтків, а й робить спробу знайти себе ще і в якості посередника (агента) з продажу інших економік. На

власне переконання, період 1878–1887 рр. у творчому житті І. Є. Овсінського найбільш не досліджений і потребує суттєвого архівно-документального опрацювання. Окремі відомості про ті часи отримуємо з його останнього прижиттєвого видання «Нова система землеробства» (1909 р.), у якому, між іншим, він наголошує, що питаннями мілкої оранки займається понад тридцять років. При цьому згадує про творчі зв'язки на цій ниві з 70-х років ХІХ ст. з відставним військовим, який володів великим маєтком (3,5 тис. дес.) «Гетьманівка» у Балтському повіті Подільської губернії Д.І. Матусевичем. Маєток мав давню та славу історичну ретроспективу, а серед його перлин слід виділити унікальний дендрологічний сад на площі 1,2 тис. десятин, що частково зберігся й до сьогодні. Господар застосовував у маєтку найсучасніші підходи при вирощуванні сільськогосподарської продукції. Мало того, виступав ще й авторитетним посередником при її оптовій реалізації для інших. Здається, що десь на цій ниві – тобто вдало продати, він потоваришував з І. Є. Овсінським. Її зміцненню сприяв, між іншим підготовлений І. Є. Овсінським на замовлення газети «Gazets Rolnicza» статистичний опис маєтку Ластовці-Ісаковці, площею близько 26 тис. га [22]. Після оприлюднення цього опису господар вигідно продав маєток. Посередницька діяльність агента з продажу потребувала від І. Є. Овсінського безпосереднього ознайомлення з економічними можливостями маєтків, які виставлялися їхніми власниками на продаж. Зрозуміло, що таке стосувалося й особливостей використання в них відповідних агротехнологій у землеробстві. Не покидає відчуття, що таким шляхом І. Є. Овсінський взяв на озброєння краще з побаченого в них, що потім і перевіряв як у власному так і на його пропозицію, у маєтку Д. І. Матусевича. У цей період формуються в І. Є. Овсінського імперичні підходи, що й забезпечили згодом йому світову славу у вигляді «Нової системи землеробства». Її теоретизації та, головне – формалізації, що дало змогу сформувавши цілісну концепцію, сприяли подальші непрості життєві події, а саме пов'язані з його активними контактами з активістами польського національного руху.

Враховуючи специфіку своєї комівояжерської діяльності, пов'язаної із постійними переїздами у справах, навіть за кордон (насамперед до Австро-Угорщини), незважаючи на постійний поліцейський нагляд, І. Є. Овсінський долучився до нелегального перевезення забороненої польськомовної літератури. За це його неодноразово заарештовували та тримали під слідством. Так, 30.05.1887 р. при спробі перетину кордону із м. Кам'янець-Подільський через м. Гусятин він був затриманий місцевим жандармом після обшуку особистих речей. Було вилучено низку рукописних видань та фото медалей, присвячених польському повстанню 1863–1864 рр. Після встановлення, на додаток, ще й факту про «неблагодійність», його відправляють до Кам'янецького тюремного замку під особистий контроль ведення справи начальником Подільського губернського жандармського управління. До речі, тоді ж було зроблене фактично єдине фото І. Є. Овсінського, яке широко використовується до сьогодні. Досить швидко, а саме 12.06.1887 р., йому виносять вирок згідно зі ст. 251 «Уложення про покарання» в редакції 1885 р. – «за державну зраду». Серед іншого слідством було інкриміновано протиправні зв'язки І. Є. Овсінського із закордоном і, насамперед, у м. Львові щодо отримання нелегальної літератури. Крім того, слідчі встановили, що при написанні віршів революційного змісту та окремих своїх праць він використовує псевдонімом – А.М. Rolicz. Оскільки достеменно нелегальні зв'язки затриманого були не доведені, Кам'янець-Подільський окружний суд постановив звільнити його під заставу в 3 тис. руб. [31, арк. 23-46 зв.]. Однак прокурор Одеської судової палати, який відповідно до ст. 1035 «Статуту карного судочинства» здійснював контроль за цією справою, 20.06.1887 р. скасував рішення суду першої інстанції з приписом – «...утримання під вартою» [10, арк. 6-6 зв.]. Під час додаткового слідства знову не вдалося довести підстав для того, щоб винести вирок «державна зрада», за винятком наявності при затриманні особистих крамольних заміток і рукописів, що належали І. Є. Овсінському. Тримання під вартою для нього завершилося 26.03.1888 р., коли, згідно, як кажуть, повеління Олександра III,

І.Є. Овсінському виносять вирок – п'ять років заслання в Архангельську губернію під нагляд поліції. Висилаючи освічені уми в цей суворий за кліматичними умовами регіон, як кажуть, на «профілактику адекватного сприйняття дійсності до влади», російське самодержавство з допомогою засланих, між іншим, фактично – безкоштовно та на ентузіазмі, вирішувало досить важливі «непідйомні» бюджетно державницькі проблеми. При цьому Архангельська губернія, не в гарному сенсі цього слова, стала такою собі «меккою» для націоналістично налаштованого польського дворянства, що відкрито виступали проти царату, яких в засланні було близько 1500 осіб. Те саме, до речі, стосувалося й інших національностей Російської імперії – як, наприклад, у випадку з П. П. Чубинським. Йому довелося в складі спеціальної експедиції обстежити в етнографічно-статистичному відношенні не тільки цю губернію, а й навіть увесь Приморський край Російської імперії, за що отримав дорогоцінну каблучку від Великого князя Олексія Олександровича [1, с. 3].

Практично невідомо чим займався І. Є. Овсінський на поселенні в Архангельській губернії. З поліцейських реляцій відомо, що з 5.05.1888 р. його переводять з Архангельська до м. Холмогори, а потім вже у м. Шенкурськ. Є всі підстави стверджувати, що польська община добре прийняла І. Є. Овсінського в своє коло. Специфічний клімат і жорсткий жандармський нагляд з обшуками, відмічаннями, узгодженим пересуванням будь-куди, на фоні багатьох хвороб, навряд чи давали можливість займатися якимись аграрними експериментами. Швидше всього Іван Євгенович через відсутність вільного часу лише мав можливість узагальнювати краще як з місцевого досвіду, так і отриманого на Поділлі. Я вже не кажу про можливість багато читати галузевої літератури та робити спроби систематизувати результати через «умозаключення». На власне переконання, знаходячись на засланні І. Є. Овсінський концептно сформулював основні принципи своєї знаменитої «Нової системи землеробства». На той час він її розглядав, як базову, але не менш вагому складову його менш відомої розробки у вигляді – «економічний організм».

Тривалий час дослідники спадщини І. Є. Овсінського вважали, що вперше підходи «нової системи землеробства», або «...теоретичне обґрунтування ...» через розроблену «...систему поверхневого обробітку ґрунту, смугорядкової (стрічкової) сівби...» [27, с. 19] він доповів 27.06.1898 р. на засіданні секції агрономії X-го з'їзду російських природодослідників та лікарів у Києві [24]. Власними дослідженнями наполягаю переглянути таке бачення і відсилаю всіх зацікавлених до «Праць» Першого Київського обласного сільськогосподарського з'їзду, що проходив 10–20.11.1890 р. [4] Його організатором виступало, створене в 1876 р. Київське товариство сільського господарства та сільськогосподарської продукції з метою пошуків шляхів здешевлення її виробництва. Мова, насамперед, йшла стосовно отримання зерна – основного об'єкту експорту та прибутків. Як зазначав секретар з'їзду І. М. Рева «...в теперішній час наші господарства знаходяться в стані невизначеності і не розуміють на чому зупинитися, оскільки зернова система господарства за сучасним станом не надає відповідних прибутків, а нові шляхи для перебудови господарства не відпрацьовані...» [29, с. 7]. З цією метою запросили господарників із шести українських губерній: Київської, Подільської, Волинської, Чернігівської, Полтавської й Харківської, щоб спільними зусиллями визначити в практичній, а не теоретичній площині як діяти. Відповідно була сформована й програма зібрання, яка включала наступні питання: 1) вибір роду та сорту хліба, що відповідає властивостям ґрунту, клімату й умовам збуту; 2) раціональна механічна обробка ґрунту; 3) раціональне удобрення ґрунту під зернову культуру; 4) здешевлення збирання зерна; 5) здешевлення обмолоту зерна; 6) раціональне збереження зернової продукції в господарствах; 7) значення ступеню потужності землі в справі здешевлення виробництва зерна на даний час; 8) відношення площі зернових посівів до інших галузей господарства; 9) розмір оборотного капіталу на десятину під зерновою культурою та вартість її та 10/ значення заходів по здешевленню виробництва зернових продуктів у справі підняття господарства в зоні для якої проводився з'їзд. Сьогодні вбачається, що «економічний організм»

запропонований І. Є. Овсінським більше ніж ідеально відповідав основному змісту зібрання. Тим паче, що принципи його «нової системи землеробства» йшли як її складова, а не окремо. Із об'єктивних обставин, передбачених «Положенням про поліцейський нагляд, що застосовувався, згідно розпорядження адміністративної влади», прийнятим у березні 1892 р., особисто І. Є. Овсінський не мав змогу взяти безпосередню участь в зібранні, оскільки, принаймні, на таке мала б бути особиста згода міністра внутрішніх справ та ще й як досить вагома обставина. Тому І. Є. Овсінський відіслав до Оргкомітету з'їзду свою доповідь «Про промислово-землеробські дискусії». В повній мірі підтверджують таке й організатори з'їзду, помістивши протокол засідання Ради Київського товариства сільського господарства від 3.02.1890 р. в матеріалах «Праць Першого Київського обласного сільськогосподарського з'їзду». Пунктом 5 було розглянуто надіслану «...з Шенкурська доповідь Овсінського, яка складалася з двох зовсім різних частин...» (здається, що мова йшла окремо про його розробки у вигляді «економічний організм» та «нова система землеробства») й тому вирішили «...в цілому не доповідати, а тільки почути другу її половину, яка прямо стосувалася програми З'їзду [23, с. 16]. Не випадково в кінцевому варіанті доповідь була зачитана на зібранні та вийшла друком у «Працях» зібрання під назвою «Заходи щодо упорядкування господарства» [19]. Як довів час, зібрання відіграло видатне генеруюче значення для подальшого розвитку не тільки агрономічної практики, а й галузевого експериментаторства, насамперед щодо вирощування зернової продукції. Цим воно відрізнялося від аналогічних, наприклад, у Харкові, де привалював виключно теоретичний підхід в обговореннях. Тим паче, що на той час винесене оргкомітетом для обговорення питання як ніколи потребувало якнайшвидшого вирішення для потреб стрімко розвиваючої в країні сільськогосподарської промисловості, бо за великим рахунком, в кращому випадку отримували зерна стільки, як практично висівали. У середньому це становило 7–8 ц/га. Розробка І. Є. Овсінського надавала можливість довести урожайність зерна до небачених 22–34 ц/га. Вона базувалася на

державницькому підході при господарюванні на землі або «економічному організмі», шляхом, насамперед, об'єднання зусиль сільських господарів із переробниками вирощеної продукції для отримання взаємовигідної додатної вартості. Для цього, насамперед, він запропонував усім зацікавленим господарюючим на землі при посіві надавати перевагу сортам польових культур, які вже інтродуковані, та тим, що добре себе зарекомендували. А також через метод відбору наполягав системно займатися власною селекцією та насінництвом і не надавати переваги іноземним сортам. Чи не головною тезою, яка викликала дискусію у присутніх на зібранні тогочасних корифеїв агрономії, при обговоренні доповіді, на кшталт професора С. М. Богданова (1859–1920) [2], стало заперечення доцільності глибокої оранки ґрунту та висловлені аргументи І. Є. Овсінського на користь мілкої оранки на 2–3 дюйми (5–7,5 см). Мало того, Іван Євгенович також обґрунтував шість її переваг, а саме: 1) прискорена стиглість ґрунту; 2) гарантована чистота ґрунту; 3) зберігання 1/6 частини витрат робочої сили; 4) більш економічна утилізація гною; 5) краща адсорбція сполук азоту з атмосфери і правильний кругообмін повітря в одному прошарку, де рівномірно проходять хімічні процеси та 6) гарантоване оптимальне живлення рослин. Тим самим І. Є. Овсінський одним із перших у світі прийшов до висновку, що «...оранка ґрунту плугами і скидання його верхнього шару на дно борозни, створює гірші умови для живлення рослин, ніж поверхневий обробіток» або «...дав оцінку плужній системі обробітку ґрунту, виявив негативні властивості оранки і теоретично обґрунтував та втілював у життя поверхневий обробіток ґрунту...» на основі яких потім сформувалися наукові школи Т. Мальцева, О. Бараєва, М. Шикіули [27, с. 19]. Тому є підстави стверджувати, що вже на той час як теоретично, а, головне – практично «нова система землеробства» концептуально І. Є. Овсінським вже була відпрацьована. Хоча виступаючи на другому засіданні Третього Київського обласного сільськогосподарського з'їзду в Києві, яке відбулося 20.02.1895 р. він зауважив, що доповідь «...пройшла непомітно» [17, с. 447]. Вже на Першому Київському з'їзді деякі від присутніх наполягали, що її підходи не нові й відомі

двадцять років до цього. Багато подібного І. Є. Овсінський почув і на Третньому Київському обласному сільськогосподарському з'їзді в 1895 році і також безпосередньо на X з'їзді природодослідників і лікарів у серпні 1898 р. в Києві. Спектр нагальних аграрних проблем, який був піднятий на Першому Київському з'їзді викликав жвавий інтерес і, особливо, коли було опубліковано матеріали зібрання, на друк яких навіть внесли власні кошти 75 його зацікавлених учасників. Тому й було вирішено зібрати ще другий з'їзд. Він пройшов 15.02.–03.1892 р.. У його роботі взяло участь 97 учасників знову із шести українських губерній, окремі з яких зробили доповіді максимально наближено для вирішення двох основних питань, визначених оргкомітетом зібрання, а саме: 1) розгляд умов найбільш вигідної культури пшениці, олійних культур і цукрового буряку та 2) обговорення заходів, що могли сприяти здешевленню вартості виробництва означеної сільськогосподарської продукції. Останній підхід через так званий економічний механізм, що теоретично і, головне – практично заклав основи нового напрямку сільськогосподарської дослідної справи, а саме – аграрної економіки, особливо починаючи з 1890 року, почав наповнюватися новим методологічним і, як наслідок, – практичним змістом. Як вони взаємопоєднуються за сутністю прозвучало в знаменитій доповіді фундатора галузевого дослідництва на українських землях, професора агрономії Імператорського Харківського університету А.Є. Зайкевича (1842–1931), а саме: «Агрономія як наука взагалі й університетська зокрема». Саме він чи не першим сформував головне завдання третьої, після фітотехніки та зоотехнії, складової агрономічних наук – сільськогосподарської економії, а саме: «облаштування господарства на початках збереження сил й речовин, що беруть участь у сільськогосподарському виробництві і виробничого споживання всіх видів капіталу, необхідного для виробництва з метою отримання як можливого високого чистого прибутку...» [29]. Тим самим, начеб-то заочно підтримав головну ідею «економічного організму» І. Є. Овсінського.

Практично за тих же обставин І. Є. Овсінський не зміг прийняти участь в роботі й цього зібрання, але отримав змогу детально ознайомитися з надрукованими «Працями» Другого Київського з'їзду сільських господарів [12, с. 33]. Запозичивши з окремих на ньому виступів позитивні моменти, після отримання програми вже Третього з'їзду сільських господарів в Києві, робить усе можливе, щоб безпосередньо відвідати зібрання. Проблеми з поліцейським наглядом, що не покидали І. Є. Овсінського, спонукали його на дещо інший підхід у черговій спробі репрезентації «нової системи землеробства» як фундаменту авторської теорії «економічного організму». Щоб, як кажуть, увести в оману поліцію, І. Є. Овсінський скоріше делегує озвучити її головні принципи через доповідь одного із своїх послідовників С. Лиховського. Оскільки серед 453 учасників з'їзду той не був зареєстрований, не виключається припущення, що знову була надіслана, така собі, «завуальована» авторська доповідь під назвою «З приводу нової системи обробітку ґрунту І. Овсінського» [14, с. 243–246]. З'їзд пройшов 5–25.02.1895 р. і вирішував наступні питання: 1) збереження або виснаження виробничих сил ґрунту; 2) кількість робочих сил на одиницю землі; 3) кількість основного й оборотного капіталу на одиницю землі; 4) валовий й чистий дохід на одиницю землі та витрачений в господарстві капітал; 5) ступінь стійкості доходу та 6) перешкоди для розвитку інтенсивного господарства й засоби їх подолання. В ідеалі своєю розробкою І. Є. Овсінський максимально міг дати не просто відповіді на всі з них, а й підготувати практичні рекомендації. Якщо уважно ознайомитися з протоколом засідання, то складається враження, що І. Є. Овсінському, за великим рахунком, так і не надали можливості виступити з відповідною доповіддю. Він лише висловився у вигляді репліки при обговорення. Через падіння цін, на той час, на внутрішньому ринку, внаслідок перевиробництва зерна на світовому ринку або землеробської кризи, І. Є. Овсінський запропонував для незалежності від неї в майбутньому, продавати на ринках власні продукти й купувати все те, що насамперед, необхідно для вітчизняного сільського господарства й життя [14]. А для цього, на його думку, потрібно

було «...господарство об'єднати з промисловістю, необхідно облаштувати повсякмісно фабрики й заводи, які б переробляли сирі продукти та надавали нам продукти для переробної промисловості: сукно, полотно і т. ін. Нам потрібні в великій кількості також млини, винокурні, цукрозаводи і т. п....» [17, с. 447-448]. Тоді все разом, на його думку, й дозволило б розширити виробництво сільськогосподарської продукції та постачання на ринок тієї з неї, на яку на конкретний момент був найбільший попит на ринку й приваблива ціна. На власне переконання, надзвичайно прогностичне бачення і для умов сьогодення. Що стосується доповіді С. Лиховського, то вона була оприлюднена в «Працях» з'їзду. В ній він, на прикладі маєтку Рибцинці Литинського повіту Подільської губернії, який орендував з 1886 року, починаючи з 1891 р. розпочав застосовувати «нову систему землеробства» І. Є. Овсінського при вирощуванні озимої пшениці та цукрового буряку на чорноземних ґрунтах із суглинковим підґрунтом. З цією метою в одному полі частину орав його за Овсінським на 4 дюйми, а другу – на загальноприйнятій тоді 8 дюймів. На першій частині були отримані врожаї, що на 30–40% перевищували ті, які отримували на другій та досягали відповідно 130 пудів зерна й 90 берковців цукрового буряку. Як наслідок, господарі сусіднього Брацлавського та Житомирського повітів теж почали використовувати оранку на 4 дюйми й отримували на піщаних ґрунтах до 90 пудів зерна, а там де орали ґрунт на 7–10 дюймів посіви взагалі загинули від посухи. Мало того, С. Лиховський додатково вирахував та представив навіть витрати із запровадження обробітку ґрунту за методом І. Є. Овсінського, що склали 2 крб. 82 коп або в половину дешевше порівняно з глибокою оранкою й зробив висновок, що завдячуючи доступній волозі через капіляри «...рослини не втрачали силу в пошуках вологи, оскільки капілярність, що не підпадала під розрихлення нижніх горизонтів непорівняно значна, чим у глибоко обробляемому ґрунті» [14, с. 243-246]. На 1895 рік С. Лиховський разом з ближніми сусідами повністю орав в своїх маєтках ґрунт за методом І. Є. Овсінського на 4 дюйми, а всіх присутніх переконував, що Китай ще 4 тис. років тому почав орати без відвалу і

тому успішно продукує на своїх землях і світовому ринку. Якщо не рахувати публікації І. Є. Овсінського в польськомовних газетах датованих 1884–1886 рр. у вигляді окремих складових, то є підстави вважати, що після перших репрезентацій на двох Київських обласних з'їздах сільського господарства своєї системи в 1890 та 1895 роках і доопрацювання висловлених на них критичних зауважень й побажань від учасників до наступного в 1898 р., у вигляді Х з'їзду російських природодослідників та лікарів, коли остаточно відбулося вже загальнодержавне визнання через пряму дискусію з Бертенсоном, Стебутом, Соколовським, Бараковим, Любарським, Гомілевським, Ротмістровим, Локтем, Севастьяновим, Масленниковим та іншими авторитетними учасниками з'їзду, й відбулося або ствердилося органічне землеробство як вчення та явище аграрної культури, як таке, а І. Є. Овсінський отримав неоднозначне, але, як виявилось, з часом заслужене та стійке світове визнання.

Не випадково, насамперед, українські фермери не просто застосовують «нову систему землеробства» І. Є. Овсінського, та намагаються висівати сорти вітчизняної селекції, а й мати від неї, як кажуть, – «економічний організм» в прибутках або все те, що той вказував в листопаді 1890 року у своїй доповіді на Першому Київському обласному сільськогосподарському з'їзді. Яскравий приклад тому, фермерське господарство «ВІТАМ» в селі Клітище Черняхівського району Житомирської області. Його керівник – О. М. Дмитрук господарює на 100 га й обробляє ґрунт культиватором марки «Алігатор». Не відстають і великі компанії. Серед них виділяю 23-річну діяльність ТОВ «Рост-Агро», засновником якого є почесний академік НААН М. В. Бернацький, а генеральним директором – М. М. Бернацький. Обидва вони, як і О. М. Дмитрук – поборники мінімалізації технології обробітку ґрунту. Не випадково їх називають такими собі «універсальними аграрниками «Кулібініми» [5] через постійні пошуки оптимальності стосовно технічного наповнення процесу обробітку ґрунту. Тим самим, завдяки їм «нова система землеробства» І. Є. Овсінського, десь у форматі закону збереження речовини «ніщо не виникає з нічого і нікуди безслідно не зникає», начебто отримала «нове дихання» [15,

с. 2–3]. В повній мірі теж саме можу говорити про ПП «Агроекологія» на чолі з Героєм України, почесним академіком НААН С. С. Антонцем. Зрозуміло, що слід не забувати й про всіх, хто піклується про майбутнє не тільки своїх дітей та онуків, а планети Земля, що об'єднує, насамперед, Федерація органічного руху України.

Таким чином, приєднавши свого часу до себе Польщу царський уряд як люба тоталітарна держава спробував використати все найкраще від території, яка максимально близько розташована до європейських країн і, насамперед, Німеччини та Австро-Угорщини. Це повною мірою стосувалося і сільського господарства. Польська шляхта, як освічена частина Російської імперії, порівняно з іншими територіями, знаходила нові можливості як вижити і як репрезентуватися з допомогою, так званих сьогодні, інноваційних заходів ведення господарства, насамперед, для задоволення своїх потреб. Яскравим прикладом тому є життєвий і творчий шлях І. Є. Овсинського.

І. Є. Овсинський розробив теоретико-методологічні та практичні основи нової системи землеробства, яку сьогодні прийнято вважати органічною. Основні положення його фундаментальної наукової праці «Нова система землеробства», яка в кінцевому результаті вийшла у 1899 р., ґрунтуються на принципах збереження навколишнього середовища щодо ведення сільського господарства. Аналіз основних етапів просування ідей ученого серед представників вітчизняного наукового середовища дав підстави стверджувати, що його новаторська система землеробства активно обговорювалась на різних заходах галузевих громадських об'єднань і спонукала до наукових дискусій щодо вироблення ефективних шляхів ведення сільського господарства. Вона апробована на дослідних полях відомих галузевих науково-дослідних установ того часу. Однак, недотримання запропонованої автором розробленої методики призвело до некоректних результатів, використавши які, відомі вчені С. М. Богданов, О. О. Славінський, О. Г. Карабетов, в деякій мірі знецінили його вчення. Домінування концепції глибокої оранки (від 9 см) серед тогочасних науковців не дозволило затвердитись прогресивній позиції

І. Є. Овсинського, навіть незважаючи на оприлюднені практичні результати, підтверджені В. О. Бертенсоном, М. К. Васильєвим, А. Х. Еваном. Окрім того статус «політично неблагонадійного», отриманий після ув'язнення та заслання, постійний негласний нагляд поліції вплинули на сприйняття його особистості науковим товариством. Показано, що зв'язки із польськими патріотичними колами сприяли поширенню концепції безплужного обробітку ґрунту І. Є. Овсинського, привертанню уваги прогресивних науковців до більш ефективних технічних прийомів обробітку ґрунту та посівів, заклавши основи органічного землеробства.

Список використаних джерел і літератури

1. Бурбан В. Глашатай українського відродження. *Тайни минулого*. 2021. № 5 (519). С. 3.
2. Вергунов В. А. Заслужений професор Університету Святого Володимира С. М. Богданов (1859–1920) – видатний організатор науково-освітньої агрономії на українських землях (до 160-річчя від дня народж.): наук. доп. Київ : ЦП КОМПРИНТ, 2019. 44 с.
3. Вергунов В. А. Овсінський Іван Євгенович (бл.1856-1929) *Історія сільськогосподарської дослідної справи в Україні*. У 3-х ч. До 100-річчя від дня створення Нац. акад. аграр. наук України /НААН, ННСГБ. Київ: Аграр. наука, 2018. Ч. 1 : Творці та розбудовники (бібліогр. нариси). С. 390–394. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії ; кн. 106).
4. Вергунов В.А. Нарис життя та діяльності визначного вітчизняного ученого-агронома, засновника безплужного землеробства – Овсінського Івана Євгеновича (бл. 1911–1933). *Věda a vznik – 2014 : materiály X mezinár. vědecko-prakt. konf., 22–30 prosincá 2014 r.* Praha : Publishing House «Education and Science» s.r.o., 2014. Dil. 6 : Historie. Administrativa. P. 71–74.
5. Вергунов В. А. Українські аграрні студії князя В. О. Кудашева : монографія / НААН, ННСГБ, Ін-т історії аграр. науки, освіти та техніки. Київ : Аграр. наука, 2018. 257 с. (Іст.-бібліогр. сер. «Аграр. наука України в особах, документах, бібліографії ; кн. 107).
6. Державний архів Одеської області. Ф. 45. Оп. 1. Спр. 375: Особова справа. Овсінський Іван Євгенович.
7. Державний архів Хмельницької області. Ф. 292. Оп. 1. Спр. 1197: Листування з Подільським жандармським управлінням про піднаглядного Івана Євгеновича Овсінського, арк. 33.
8. Державний архів Хмельницької області. Ф. 319. Оп. 1. Спр. 34: Рапорт інспектора Кам'янець Подільської гімназії О.Д. Тулуба про внесені суми за навчання учнями гімназії за 1868-1871, арк. 22.

9. Державний архів Хмельницької області. Ф. 319. Оп. 2. Спр. 88: Протокол засідання педагогічної ради Кам'янець-Подільської гімназії. 15 червня 1874 р., арк. 33 зв.

10. Державний архів Хмельницької області. Ф. 281. Оп. 1. Спр. 8646 «Справа про звичнування дворянина Овсінського Івана в політичній неблагонадійності», арк. 6-6 зв.

11. Деятели революционного движения в России: Библиографический словарь: От предшественников декабристов до падения царизма. Т. 3. 1927-1934 / под ред. Вл. Виленского-Сибирякова, Феликса Кона, А. А. Шилова [и др.] ; Всесоюз. о-во полит. каторжан и ссыльно-поселенцев. Москва : Всесоюз. о-во полит. каторжан и ссыльно-поселенцев, 1927–1934. С. 980–981.

12. Зайкевич А.Е. Агрономия, как наука вообще и университетская в частности. *Труды Второго Киевского областного сельскохозяйственного съезда (сост. под ред. С.Н.Богданова)*. Киев: Тип. П. Барского, 1893. С. 33.

13. Корзун Д. Ю. Діяльність І. Є. Овсінського в контексті розвитку вітчизняної сільськогосподарської дослідної справи наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук : спец. 07.00.07 «Історія науки і техніки». Київ, 2021. 25 с.

14. Лиховский С. По поводу новой системы обработки почвы И. Овсинского. *Труды Третьего Киевского областного сельскохозяйственного съезда (сост. под ред. С.Н.Богданова и И.В. Леценка)*. Киев: Тип. П. Барского, 1896. С. 243-246.

15. Лукаш О. ТОВ «Рост-Агро: насіння національного значення. Село полтавське. 2017. 22 черв. С. 2-3.

16. Милованов Є. В. Іван Овсінський – гордість сільського господарства України / Овсінський І. До кращого врожаю. Вибрані твори. Львів : ЛА «Піраміда», 2009. С. 4

17. Овсинский. Второе заседание третьего областного съезда в Киеве. *Труды Третьего Киевского областного сельскохозяйственного съезда (сост. под ред. С.Н.Богданова и И.В. Леценка)*. Киев: Тип. П. Барского, 1890. С. 447-448.

18. Овсінський І. До кращого врожаю. Вибрані твори. Львів: ДА «Піраміда», 2009. 196 с.

19. Овсинский И. Меры к упорядочиванию хозяйства. *Труды Первого Киевского областного сельскохозяйственного съезда / сост. под ред. секрет. съезда И. И. Ревы*. Киев: Тип. П. Барского, 1890. С. 162-170.

20. Овсинский И. Новая система земледелия. К 110-летию первого издания и к 100-летию второго издания. Киев: Изд-во «Зерно», 2010. 335 с.

21. Овсинский Иван Евгеньевич. Деятели революционного движения в России. Био-библиографический словарь. Т.2: Семидесятые годы. Вып. III: М-Р / сост. А. А. Шилов и М.Г. Карнаухов. Москва: Всесоюз. об-во полит.-каторжан и ссыльно-поселенцев, 1931. С. 1070-1071.

22. Овсинский И. Статистическое описание Ластовцы-Исаковцы. Одесса: Тип. «Славянская» Н. Хрисогелос, 1886. 23 с.

23. Програма занять областного Съезда сельских хозяев в Киеве в феврале 1890 года. *Труды Первого Киевского областного сельскохозяйственного съезда (сост. под ред. И.М. Ревы)*. Киев: Тип. П. Барского, 1890. С. 16.

24. Протоколы заседания секции Агрономии 27 августа утром. Дневник X-го съезда русских естественно-испытателей и врачей в Киеве. Киев: Тип. С. В. Кульженко, 1898. С. 457–460.

25. Список дворян, внесенных в родословную книгу Подольской губернии. Камянец-Подольский: Изд-во Подольского Дупутатского Собрания, 1897. Ч. 2. С. 132.

26. Статистичний опис маєтку Ластівці-Ісаківці (склав співробітник польської газети для землеробів «GAZENNA ROLNICZA» Іван Овсінський, Одеса 1886) / Овсінський І. До кращого врожаю. Вибрані твори. Львів: ЛА «Піраміда». 2009. С.176.

27. Танчик С.П. No-till і не тільки. Сучасні системи землеробства. Київ: Юнівест Медія, 2009. С. 19, 121.

28. Тамарин С. Покровитель морских глубин. *Тайны прошлого*. 2021. № 10 (524). С. 3.

29. Труды Первого Киевского областного сельскохозяйственного съезда (сост. под ред. И.М. Ревы). Киев: Тип. П. Барского, 1890. С. 7.

30. *Труды Второго Киевского областного сельскохозяйственного съезда (сост. под ред. С.Н.Богданова)*. Киев: Тип. П. Барского, 1893. 336 с.

31. Центральний державний історичний архів України. Ф. 419. Оп. 1. Т. 1. Спр. 1242: «Листування прокурора Одеської судової палати щодо справи І. Є. Овсінського», арк. 23-46 зв.

REFERENCES

1. Burban, V. (2021). *Glashatai ukrainskogo vrozozhdeniia* [Herald of the Ukrainian renaissance]. *Tainy proshlogo* [Secrets of the past]. № 5 (519). 3. [in Russian].

2. Verghunov, V. A. (2019). *Zasluzhenyj profesor Universytetu Svjatogho Volodymyra S.M. Boghdanov (1859–1920) – vydatnyj vorghanizator naukovy osvitynoji aghronomiji na ukrajinsjkykh zemljakh (do 160-rychchja vid dnja narodzh.)* [Honored Professor of the University of St. Vladimir S.M. Bogdanov (1859-1920) – an outstanding organizer of scientific and educational agronomy in the Ukrainian lands (to the 160th anniversary of his birth):]: nauk. dop. Kyjiv : CP KOMPRYNT. 44. [in Ukrainian].

3. Verghunov, V. A. (2018). *Ovsinsjkyj Ivan Jevghenovych (bl. 1856–1929)* [Ovsinsky Ivan Yevhenovych (n. 1856-1929)]. *Istorija siljsjkoghospodarsjkoji doslidnoji spravy v Ukrajinі* [History of agricultural research in Ukraine]: U 3-kh ch. Do 100-rychchja vid dnja stvorennja Nac. akad. aghrar. nauk Ukrajinu. Kyjiv. Ch. 1 : Tvorci ta rozbudovnyky (biblioghr. narysy). 390–394. [in Ukrainian].

4. Verghunov, V.A. (2014). *Narys zhyttja ta dijajnosti vyznachnoho vitchyznjanogho uchenogho-aghronoma, zasnovnyka bezpluzhnogho zemlerobstva – Ovsinsjkogho Ivana Jevghenovycha (bl. 1911–1933)* [Essay on the life and work of a prominent domestic scientist-agronomist, founder of plowless agriculture - Ovsinsky Ivan Yevhenovych (c. 1911–1933)]. *Věda a vznik – 2014 : materiály X mezinár. vědecko-prakt. konf., 22–30 prosincá 2014 r. Praha.* 71–74. [in Ukrainian].

5. Verghunov, V.A. (2018). *Ukrajinsjki aghrarni studiji knjazja V.O. Kudasheva* [Ukrainian agrarian studies of Prince V.O. Kudashev]: monografija. Kyjiv. 257

6. *Derzhavnyj arkhiv Odesjkoji oblasti (DAOO)* [State Archives of Odessa region]. F. 45. Op.1. Spr.375: *Osobova sprava. Ovsinsjkyj Ivan Jevghenovych* [Personal file. Ovsinsky Ivan Yevhenovych]. [in Ukrainian].

7. *Derzhavnyj arkhiv Khmeljnyckoji oblasti (DAKhmO)* [State Archives of Khmelnytsky Region]. F. 292. O. 1. Spr. 1197: *Lystuvannja z Podiljsjkym zhandarmsjkym upravlinnjam pro pidnaghljadnogho Ivana Jevghenovycha Ovsinsjkogho* [Correspondence with the Podolsk Gendarmerie Department about the supervised Ivan Yevhenovych Ovsinskyi], ark. 33. [in Ukrainian].

8. *Derzhavnyj arkhiv Khmeljnyckoji oblasti (DAKhmO)* [State Archives of Khmelnytsky Region]. F. 319. O. 1. Spr. 34: *Raport inspektora Kam'janecj Podiljsjkoji ghimnaziji O.D. Tuluba pro vneseni sumy za navchannja uchnjamy ghimnaziji za 1868-1871* [Report of the inspector of Kamyanets-Podilsky gymnasium O.D. Tuluba on the amounts paid for tuition by students of the gymnasium for 1868-1871], ark.22. [in Ukrainian].

9. *Derzhavnyj arkhiv Khmeljnyckoji oblasti (DAKhmO)* [State Archives of Khmelnytsky Region]. F. 319. O. 2. Spr. 88: *Protokol zasidannja pedagoghichnokh rady Kam'janecj-Podiljsjkoji ghimnaziji* [Minutes of the meeting of the pedagogical council of Kamyanets-Podilsky gymnasium]. 15 chervnja 1874 r., ark. 33 zv. [in Ukrainian].

10. *Derzhavnyj arkhiv Khmeljnyckoji oblasti* [State Archives of Khmelnytsky Region]. F. 281. Op. 1.Spr. 8646 «*Sprava pro zvychnuvachennja dvorjanyna Ovsinsjkogho Ivana v politychnij neblaghonadijnosti*» [The case of accusing the nobleman Ivan Ovsinsky of political unreliability"], ark. 6-6 zv. [in Ukrainian].

11. *Deiateli revoliucionnogo dvizheniia v Rossii: Biobibliograficheskii slovar: Ot predshestvennikov dekabristov do padeniia tcarizma* [Figures of the revolutionary movement in Russia: Biobibliographic Dictionary: From the predecessors of the Decembrists to the fall of tsarism]. 3. 1927-1934 / pod red. VI. Vilenskogo-Sibiriakova, Feliksa Kona, A.A. Shilova [i dr.]; Vsesoiuz. o-vo polit. katorzhan i ssylno-poselentcev. Moskva. 980–981. [in Russian].

12. Zaikov, A.E. (1893). *Agronomiia, kak nauka voobshche i universitetskaia v chastnosti* [Agronomy as a science in general and a university science in particular]. *Trudy Vtorogo Kievskogo oblastnogo selskokhoziaistvennogo*

sezda [Proceedings of the Second Kiev Regional Agricultural Congress] (sost. pod red. S.N. Bogdanova). Kiev: Tip. P. Barskogo. 33. [in Russian].

13. Korzun, D. Ju. (2021). Dijaljnistij I.Je. Ovsinsjkogho v konteksti rozvytku vitchyznjanoji siljsjkoghospodarsjkoji doslidnoji spravy naprykinci XIX – na pochatku XX stolitj [*The activities of I.E. Ovsinskyi in the context of the development of domestic agricultural research in the late nineteenth - early twentieth centuries*]: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja d-ra ist. nauk : spec. 07.00.07 «Istorija nauky i tekhniky». Kyjiv. 25. [in Ukrainian].

14. Likhovskii, S. (1896). Po povodu novoi sistemy obrabotki pochvy I. Ovsinskogo [Concerning the new system of soil cultivation I. Ovsinsky]. *Trudy Tretego Kievskogo oblastnogo selskokhoziaistvennogo sezda* [Proceedings of the Third Kiev Regional Agricultural Congress] / sost. pod red. S.N. Bogdanova i I.V. Leshchenka). Kiev: Tip. P. Barskogo. 243–246. [in Russian].

15. Lukash, O. (2017). TOV «Rost-Aghro»: nasinnja nacionaljnogho znachennja [TOV "Rost-Agro": seeds of national importance]. *Selo poltavsjske* [Poltava village]. 22 cherv. 2–3. [in Ukrainian].

16. Mylovanov, Je. V. (2009). Ivan Ovsinsjkyj – ghordistj siljsjkogho ghospodarstva Ukrajiny [Ivan Ovsinsky - the pride of agriculture of Ukraine] / *Ovsinsjkyj I. Do krashhogho vrozhaju. Vybrani tvory* [Ovsinsky I. To the best harvest. Selected works]. Ljviv : LA «Piramida». 4. [in Ukrainian].

17. Ovsinskii. (1890). *Vtoroe zasedanie tretogo oblastnogo sezda v Kieve* [Second meeting of the third regional congress in Kiev]. *Trudy Tretego Kievskogo oblastnogo selskokhoziaistvennogo sezda* [Proceedings of the Third Kiev Regional Agricultural Congress] / sost. pod red. S.N. Bogdanova i I.V. Leshchenka. Kiev: Tip. P. Barskogo. 447–448. [in Russian].

18. Ovsinsjkyj, I. (2009). *Do krashhogho vrozhaju. Vybrani tvory*. [To the best harvest. Selected works]. Ljviv: DA «Piramida». 196. [in Ukrainian].

19. Ovsinskii, I. (1890). *Mery k uporiadochivaniuu khoziaistva* [Measures to streamline the economy]. *Trudy Pervogo Kievskogo oblastnogo selskokhoziaistvennogo sezda* [Proceedings of the First Kiev Regional Agricultural Congress] / sost. pod red. sekret. sezda I.I. Revy. Kiev: Tip. P. Barskogo. 162–170. [in Russian].

20. Ovsinskii, I. (2010). *Novaia sistema zemledelii. K 110-letiiu pervogo izdaniia i k 100-letiiu vtorogo izdaniia* [New farming system. To the 110th anniversary of the first edition and to the 100th anniversary of the second edition]. Kiev: Izd-vo «Zerno». 335. [in Russian].

21. Ovsinskii, Ivan Evgenevich. (1931). *Deiateli revoliutcionnogo dvizheniia v Rossii. Bio-bibliograficheskii slovar* [Figures of the revolutionary movement in Russia. Bio-bibliographic dictionary. T.2: Semidesiatye gody. Vyp. III: M-R / sost. A.A. Shilov i M.G. Karnaukhov. Moskva: Vsesoiuz. ob-vo polit.-katorzhan i ssyno-poselentcev. 1070–1071. [in Russian].

22. Ovsinskii, I. (1886). *Statisticheskoe opisanie Lastovttsy-Isakovttsy* [Statistical description of Lastovtsy-Isakovtsy]. Odessa: Tip. «Slavianskaia» N. Khrisogelos. 23. [in Russian].

23. *Programma zaniatii oblastnogo Sezda selskikh khoziaev v Kieve v fevrale 1890 goda* [The program of studies of the regional Congress of farmers in Kiev in February 1890]. *Trudy Pervogo Kievskogo oblastnogo selskokhoziaistvennogo sezda* [Proceedings of the First Kiev Regional Agricultural Congress] (1890) / sost. pod red. I.M. Revy. Kiev: Tip. P. Barskogo. 16. [in Russian].

24. *Protokoly zasedaniia sekcii Agronomii 27 avgusta utrom* [Minutes of the meeting of the Agronomy section on August 27 in the morning]. *Dnevnik Kh-go sezda russkikh estestvenno-ispytatelei i vrachei v Kieve* [Diary of the X-th Congress of Russian Natural Experts and Doctors in Kiev]. (1898). Kiev: Tip. S. V. Kulzhenko. 457–460. [in Russian].

25. *Spisok dvorian, vnesennykh v rodoslovnuuu knigu Podolskoi gubernii* [List of nobles included in the genealogy book of the Podolsk province]. (1897). Kamianetc-Podolskii: Izd-vo Podolskogo Duputatskogo Sobraniia. 2. 132. [in Russian].

26. *Statystychnyj opys majetku Lastivci-Isakivci (sklav spivrobotnyk poljskoi ghazety dlja zemlerobiv «GAZENNA ROLNICZA» Ivan Ovsinskyj, Odesa 1886)* [Statistical description of the estate Lastivtsi-Isakivtsi (compiled by Ivan Ovsinsky, an employee of the Polish newspaper for farmers "GAZENNA ROLNICZA", Odessa 1886)] / *Ovsinskyj I. Do krashhogho vrozhaju Vybrani tvory.* [Ovsinsky I. To the best harvest. Selected works]. (2009). Ljviv: LA «Piramida». 176. [in Ukrainian].

27. Tanchyk, S.P. (2009). *No-till i ne tiljky. Suchasni systemy zemlerobstva* [No-till and more. Modern farming systems]. Kyjiv: Junivest Medija. 19, 121. [in Ukrainian].

28. Tamarin, S. (2021). *Pokrovitel morskikh glubin. Tainy proshlogo* [Patron of the deep sea. Secrets of the past]. 10 (524). 3. [in Russian].

29. *Trudy Pervogo Kievskogo oblastnogo selskokhoziaistvennogo sezda* [Proceedings of the First Kiev Regional Agricultural Congress] / sost. pod red. I.M. Revy. (1890). Kiev: Tip. P. Barskogo. 7. [in Russian].

30. *Trudy Vtorogo Kievskogo oblastnogo selskokhoziaistvennogo sezda* [Proceedings of the Second Kiev Regional Agricultural Congress] / sost. pod red. S.N. Bogdanova. (1893). Kiev: Tip. P. Barskogo. 336. [in Russian].

31. *Centraljnyj derzhavnyj istorychnyj arkhiv Ukrainy* [Central State Historical Archive of Ukraine]. F. 419. Op. 1. T. 1. Spr. 1242: «*Lystuvannja prokurora Odesjkoji sudovoji palaty shhodo spravy I. Je. Ovsinsjkogho*» ["Correspondence of the prosecutor of the Odessa judicial chamber concerning the case of IE Ovsinsky"], ark. 23-46 zv. [in Ukrainian].

Рецензенти:

Куйбіда В.В., д.і.н., професор

Падалка С. С., д.і.н., професор

Надійшла до редакції 21.08.2021 р.